

УДК 37(73)

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-2-260-272

Ельбрехт О. М.

доктор педагогічних наук, професор,
 головний науковий співробітник Державної наукової установи
 «Інститут модернізації змісту освіти», член Громадської організації
 «Міжнародна фундація освітян і науковців, IESF»
 om_elbrekht@ukr.net
 orcid.org/0000-0003-0470-2408

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРУЧНИКАМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Розв'язання проблем управління системою забезпечення підручниками шкільної освіти є одним з головних завдань у процесах реформування загальної середньої освіти в Україні. Система забезпечення підручниками (надалі СЗП) визначається нами як система підготовки відповідно до державних стандартів, видання, розподілу і доставки підручників та інших навчальних матеріалів до безпосереднього споживача освітніх послуг.

Закон України «Про освіту» визначив пріоритети освітньої політики країни. Однією з головних задач є інтеграція української системи освіти в європейську і світову освітні системи, розвиток міжнародного співробітництва закладів освіти й органів управління освітою. В цьому контексті вивчення зарубіжного досвіду у сфері управління СЗП шкільної освіти представляє інтерес для вітчизняних освітян.

Управління СЗП є багатоаспектною проблемою дослідження, оскільки існують різноманітні практики, що відрізняються залежно від країни. Відмінності можуть існувати навіть між країнами із схожим рівнем життя. У статті висвітлено деякі аспекти управління СЗП закладів середньої загальної освіти розвинених зарубіжних країн. Аналізуючи підходи до управління освітою та її СЗП у США, Німеччині та Франції, ми намагаємося показати, як таке управління діє по-різному в централізованій і децентралізованій освітній системі. Проаналізовано особливості освітньої політики зазначених країн щодо забезпечення закладів середньої освіти підручниками на національному, регіональному та місцевому рівнях. Зокрема показано відмінності між країнами у залученні джерел фінансування, застосуванні механізмів забезпечення, визначенні ролі держави, місцевих органів влади, закладів освіти, громадськості та батьків учнів в цих процесах.

Ключові слова: підручник, система забезпечення, управління, децентралізація, рівні управління.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Система забезпечення шкіл відрізняється постійною динамікою, як одна зі складових системи освіти вона реагує на зміни в ній, а разом з нею – на зміни в зовнішньому середовищі, адаптуючись до їх потреб і водночас активно впливаючи на них. У ракурсі викладених міркувань трансформаційні процеси в системі забезпечення освіти слід розглядати у взаємодії з самою системою освіти та з соціально-економічними явищами, що дає змогу не лише з'ясувати систему взаємодії суб'єктів і ресурсні можливості системи забезпечення, а й виявити фактори, що визначають її ефективність.

В сучасних умовах переходу українського суспільства до ринкової економіки, інтеграції системи освіти України у світовий простір вітчизняна практика забезпечення

підручниками закладів середньої освіти має взяти до уваги досягнення і негативні результати діяльності зарубіжних колег, які мають значний досвід роботи в умовах ринкових відносин. «Найкращий спосіб покращити освітні системи – це дізнатися, що працює один у одного», як зазначають працівники Директорату освіти та навичок ОЕСР [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Упродовж останніх десятиліть увага до вивчення досвіду країн світу посилилася. Вчені провадять ґрунтовні дослідження з порівняння різних аспектів систем шкільної освіти. Прикладом є огляд політики стосовно шкільних закладів у країнах Латинської Америки: Чилі, Колумбії, Аргентині та Мексиці – з точки зору основних типів політики, змін за останні 20 років, виробництва, закупок, поширення навчальних матеріалів, фінансування [19]; опис особливостей систем освіти в окремих країнах, включаючи Австралію, Канаду, Китай, Францію, Німеччину, Японію, Сінгапур, Великобританію, США [24]; аналіз впливу різних факторів (шкільні ресурси, кадровий потенціал, тощо) на результати навчання учнів у країнах, що розвиваються [21].

Чимало наукових праць присвячено досвіду Франції з управління освітою, які пропонують конструктивний аналіз освітньої політики. Зокрема предметом розгляду вчених є освітня політика та реформи, сильні сторони та проблеми французької освіти, важливість національного контексту [9]; основні принципи французької освітньої системи, роль держави у забезпеченні загальної узгодженості системи освіти, визначенні політики в галузі освіти, організації навчання [5]; управління створенням, переглядом та зміною навчальних програм у Франції, визначення ролі Міністерства в цих процесах [22].

Протягом тривалого часу в полі зору вчених перебувають стан і реформування систем загальної середньої освіти Німеччини та США. Приділяючи особливу увагу історичним та сучасним проблемам освіти у сучасній національній державі, вчені проводять порівняльний аналіз державної освіти в Німеччині та США [25]. Вчені обговорюють ключові характеристики систем освіти США та Німеччини на основі порівняння громадської думки щодо освіти у двох країнах, аналізують, як інформація та інституційний контекст впливають на суспільні переконання у двох країнах [11].

Цінним ресурсом для отримання інформації в контексті нашого дослідження виявилася платформа запитань і відповідей Quora. Знання і практичний досвід дослідників і освітян-практиків, представлені на платформі, виявилися плідними для з'ясування питань взаємодії між федеральними, регіональними та місцевими органами державної влади у Німеччині і США [23].

Аналіз наукових праць засвідчує, що цілісного порівняльно-педагогічного дослідження, в якому б було системно розглянуто тенденції в розвитку управління системою забезпечення підручниками у США, Німеччині, Франції, поки що не відбулося. Актуальність проблеми дослідження, потреба у вивченні досвіду розвинених країн, разом з тим брак можливостей безпосереднього його вивчення й обмалювання інформаційних джерел зумовили вибір теми дослідження «Національна політика та практика забезпечення підручниками загальної середньої освіти (порівняльний аналіз)».

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз управління загальною середньою освітою та її системою забезпечення підручниками у США, Німеччині та Франції для врахування досвіду освітян цих країн в Україні.

Відповідно до теми і мети дослідження авторкою визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукові джерела, виявити стан розроблення проблеми дослідження.
2. Схарактеризувати особливості національної освітньої політики, в т. ч. щодо СЗП, за децентралізованого управління (США, Німеччина) та в умовах централізованого управління (Франція).

3. Простежити механізми державного управління СЗП на різних рівнях, з'ясувати систему взаємодії між федеральними, регіональними та місцевими органами державної влади у досліджуваних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження

Досить охоче вчені порівнюють американські й німецькі шкільні системи. Причина такої зацікавленості, на погляд Michael Henderson та його співавторів по дослідженню, є цілком зрозумілою: ці дві країни мають багато спільного. Обидві користуються великими, просунутими промислово розвиненими економіками, стикаються із взаємозалежною світовою економікою, яка характеризується зростаючою конкуренцією. Відтак вони зацікавлені у посиленні запасу людського капіталу для зростання продуктивності [11]. У такому контексті важливо, що обидві країни здійснюють масштабні загальнонаціональні зусилля щодо покращення якості діяльності закладів шкільної освіти й управління ними.

Дослідників насамперед цікавить питання співвідношення центрального та місцевого управління. Вони відзначають, що «Як правило, у всіх розвинених країнах світу центральні органи влади володіють необхідними функціями з визначення єдиної державної політики у сфері освіти» [2, с. 118].

Зокрема у Федеративній Республіці Німеччини, яка є федерацією шістнадцяти земель, освітнє законодавство й управління системою освіти є насамперед відповідальністю земель. Це повною мірою стосується системи шкільної освіти. З метою координації діяльності керівники міністерств освіти регулярно збираються на Постійну конференцію міністрів освіти (Kultus ministr konferenz, КМК) [17]. Державну відповідальність за систему освіти, планування та організацію її роботи встановлює Основний Закон. Проте повноваження держави, за Основним Законом, обмежуються основними правами осіб, які беруть участь в освітньому процесі: відповідальними за освітню систему є землі – складові федеративної Німеччини. Разом з тим, у Німеччині в останні десятиліття значною мірою реалізується тенденція до підвищення організуючої та координуючої ролі федерального уряду, в тому числі й у питаннях фінансування розвитку освіти [2, с. 119].

Положення щодо конкретних форм співробітництва між Федерацією та землями відображені в Основному законі у рамках так званих спільних завдань. Законом передбачено, що ці спільні завдання мають бути узгоджені на основі консенсусу і зазвичай передбачають надання Федеральним Урядом фінансування підтримки і розвитку інфраструктури, тоді як рівень земель зосереджує увагу на дидактичних реформах і пов'язаних з ними змінах у викладанні та освітньому середовищі [17].

На відміну від систем більшості інших країн, освіта у Сполучених Штатах значною мірою децентралізована. Всю повноту влади в галузі освіти мають штати. Федеральний уряд та Департамент освіти не беруть активної участі у визначенні навчальних програм чи освітніх стандартів (за винятком діяльності з виконання Закону «Жодна дитина не залишиться без освіти»). Це залишається на розсуд державних і місцевих шкільних округів. Якість закладів освіти та їх ступенів підтримується за допомогою неформального приватного процесу, відомого як акредитація, над яким Департамент освіти не має прямого державного юрисдикційного контролю [23]. При цьому держава здійснює свої функції у сфері освіти шляхом фінансової допомоги, наданої різним суб'єктам під час реалізації федеральних програм. Умови участі у таких програмах передбачають виконання певних зобов'язань суб'єктами, які беруть у них участь. За допомогою такого механізму федерація і здійснює загальнонаціональну політику [2, с. 120].

Нарізно від США та Німеччини у Франції високо централізована шкільна система освіти. Визначення та реалізація освітньої політики є обов'язком уряду в рамках законодавства, яке відповідно до Конституції встановлює загальні правила, що застосовуються до системи освіти. Управління шкільною системою є відповідальністю Міністерства національної освіти та молоді. Міністерство забезпечує найм та управління підлеглим персоналом (керівники шкіл і вчителі) як у державних, так і в

приватних закладах, розподіляє ресурси, що виділяються на освіту, контролює виконання освітньої політики. Воно також гарантує послідовність навчання – розробляє та встановлює національні стандарти, визначає навчальні плани та навчальні програми [3]; [8]; [24, para 1.8].

У той час, як системи освіти в інших країнах були децентралізовані, Франція неохоче передавала повноваження від держави незалежним місцевим органам влади [8]. Певної кількості компетенцій місцеві органи влади набули після реформи, що проводилася з 1980-х роках (перераховані в законі № 2004-809 від 13 серпня 2004 року щодо місцевих свобод та обов'язків) [3].

Незалежні місцеві органи влади (муніципалітети, департаменти, регіони) відповідають лише за матеріальне функціонування системи (будівництво та обслуговування шкільних будівель, шкільний транспорт, постачання навчальних матеріалів тощо). Решта – справа держави: розробка навчальної програми; відбір, набір, призначення, оплата праці вчителів та директорів; оцінка та атестація; початкове та додаткове навчання. Що стосується шкіл, коледжів та ліцеїв (CITE 2 та CITE 3) є простір для маневру в тому, як вони керують бюджетами, що виділяються державою, а також у визначенні того, які освітні стратегії слід прийняти для досягнення національних цілей [3; 7, с. 157].

Свою політику в галузі освіти на регіональному рівні держава реалізує через системи адміністративних округів (академій) та дирекцій освітніх департаментів академій (ректоратів). У Франції налічується 30 академій, що охоплюють 26 регіонів. Ректорат має повноваження щодо початкових шкіл (дитячих садків та початкових шкіл) та середніх шкіл (коледжів та ліцеїв). На місцевому рівні освітня політика держави реалізується у департаментах через директорів академій – делегатами ректора, які реалізують на рівні департаменту стратегію освіти стосовно початкових і середніх шкіл, визначену ректоратом (Декрет № 2012-16 від 5 січня 2012 р.) [3].

Державна освіта залишається основною моделлю для формальної освіти у багатьох країнах, включаючи США та Німеччину. Як у США, так і в Німеччині, приблизно 91% дітей відвідують державні школи (Національний центр статистики освіти (2018); Statistisches Bundesamt (2019). У той же час неоліберальна політика посилює тиск на користь приватизації, а також критику державної освіти [25].

У Франції в державних навчальних закладах, в яких навчається 83% усіх учасників, навчання здійснюється безкоштовно. Принцип свободи освіти, що є основним принципом законів Республіки, допускає існування низки приватних платних установ. Підписавши контракти з Міністерством освіти, більшість цих установ також підтримують національну державну освітню програму. У 2019-2020 навчальному році в початкових і середніх школах навчалось близько 12 380 300 учнів. З них 10 233 400 були зараховані в державні навчальні заклади [5].

Ще одне питання, яким опікуються дослідники – суспільна участь в управлінні системою освіти на різних її рівнях, що здійснюється у різних формах. У Німеччині громадська участь в освіті здійснюється здебільшого через фонди. Це пов'язано з тим, що фонди мають істотні кошти, і, крім того, зацікавлений, позитивно мотивований персонал. Наприклад, фонд Бертельсманна працює під гаслом «Виграти майбутнє – оновити освіту». Він займається такими темами, як освіта протягом життя, впровадження мультимедіа у педагогічні методи у школах, розвиток самостійності управління шкіл [2, с. 121].

У більшості країн на всіх рівнях освіти формою суспільної участі в управлінні освітою є професійні спілки. У Німеччині профспілки відіграють активну роль у формуванні освітньої політики. Зокрема, профспілка виховання та науки, що входить до німецької спілки профспілок, має близько 270 тис. членів, займається покращенням становища всіх верств населення – від школярів до дорослих [2, с. 123].

У США важливу роль у впливі на освітню політику відіграють організації громадянського суспільства. До них належать благодійні фонди, асоціації батьків і

вчителів та багато інших. Однією з найвпливовіших загальнонаціональних профспілкових організацій працівників освіти є Американська федерація вчителів – профспілка вчителів у США, яка представляє 1,7 мільйона членів у більш ніж 3000 регіональних організаціях по всій країні. Роль та функції цих організацій дуже різні і включають проведення досліджень сфери освіти, надання грантів учням, вчителям та школам, надання освітніх послуг, захист прав та свобод учасників освітнього процесу, впровадження окремих навчальних практик, вплив на громадську думку або лобіювання інтересів з метою реформування галузі освіти та інше. Представники неурядових організацій часто беруть участь у консультаційних радах, які працюють на всіх рівнях державного управління [1].

У Франції налічується понад 1 мільярд асоціацій, близько 80 000 з яких спеціалізуються на освіті та навчанні, а деякі з них підтримуються Міністерством освіти. Серед цих законних асоціацій *Ligue de l'Enseignement* (Ліга навчання) – конфедерація асоціацій (25 000). Створена одночасно з заснуванням республіканської шкільної системи наприкінці XIX століття, вона охоплює всю територію країни, щоб просувати «вільну, встановлену законом і світську» шкільну систему.

Провідна профспілка у Франції – Об'єднана федерація профспілок (FSU), яка об'єднує 22 національні профспілки у сфері освіти, викладання, досліджень, культури, навчання та соціальної інтеграції. Її цілі включають боротьбу за свободу та рівні права, за права людини, мир та роззброєння, боротьбу проти расизму, сексизму та дискримінації всіх видів [9].

Вчителі організовані через два основні національні профспілки (Geay 1997): FSU та SGEN-CFDT. FSU захищає професійні статуси та виступає проти будь-яких реформ, які могли б підірвати престиж професії вчителя та її автономію. Він виступає за збереження національної навчальної програми, заснованої на шкільних предметах та дисциплінах, надання більшої кількості коштів пріоритетним областям освіти, розширення набору державних службовців та збільшення державних бюджетів на освіту. SGEN-CFDT – більш реформістська профспілка, яка вітає ідею покращення шкіл у рамках республіканської та зрівнюючої структури, але залишається ворожою до зростаючої диференціації між школами. Він підтримує педагогічні інновації та експерименти та більш відкритий для поступових змін у розробці освітньої політики.

Директори та інспектори також організовані через національні профспілки. Наприклад, SNDPEN є потужною профспілкою директорів, яка представляє їх у різних адміністративних комісіях, є активною у захисті їхніх прав та вимог, впливає на розробку освітньої політики через засоби масової інформації та неформальні відносини з політиками [7, с. 159].

Батьки також організовані на національному рівні для представлення своїх інтересів. Основною організацією по захисту батьківського права і вимог щодо початкової та середньої освіти є FCPE. Представники FCPE відвідують шкільні ради, профспілки вчителів, Вищу раду освіти з метою узгодження дій національної структури зі спільним голосом про освітні реформи представників усіх профспілок і основних асоціацій (батьків, учителів, учнів, директорів) [15].

В останні роки, говорить Lars Müller, спостерігається помітне зростання популярності дослідження підручників і все частіше звучать заклики приділяти більше уваги питанням їх випуску [14]. Вивчаючи процеси забезпечення підручниками шкіл, дослідники зосереджуються на розвитку навчальних програм [4]; механізмах прийняття і вибору підручників [20]; ролі держави у процесах прийняття підручників [13]; проблемах освітнього книговидання [19] та інших питаннях. Деякі дослідження ґрунтуються на припущенні, що виробництво знань є громадським завданням. Призначені для певної цільової аудиторії з її специфічними потребами, підручники виявляються унікальним носієм знань. У такому контексті вчені вважають за доцільне досліджувати мережі нетверкінгу, в яких працюють видавництва і взаємодіють зацікавлені сторони – видавничі будинки, міністерства, школи, університети та

зацікавлені групи. Через мережі простежується манера, в якій видавництва ведуть переговори щодо різних аспектів і як вони балансують конкуруючий інтерес [14].

У Німеччині діють вільні ринки підручників. Згідно з інформацією про архівні колекції німецьких видавців, представленої у путівнику Ларса Міллера, у Німеччині на 2017 рік існувало понад 30 видавництв, що спеціалізуються на випуску підручників. Але процеси створення, випуску і використання підручників у школах спрямовується і контролюється державою засобами різних нормативних актів, встановлених законом положень, навчальних програм, порядку затвердження. Вимогам цих документів мають відповідати підручники. Виробництво підручників відбувається у спільній діяльності видавців, які контактують з посадовими особами міністерства, та авторів, які переважно працюють вчителями, в академічних колах або в методичній службі освіти і можуть залучатися до комісій з оцінки навчальних програм, процесів експертизи та схвалення [14].

Обов'язковою умовою випуску підручників є їх схвалення державою. Це приблизно відбувається так: кожна із 16 земель приймає рішення про свою власну програму навчання. Але уряди земель співпрацюють, щоб скоротити витрати та полегшити переміщення Німеччиною. Щоразу, коли випускається новий підручник, шкільна агенція має вирішити, чи підходить підручник для навчання, тобто чи містить він всю необхідну інформацію, чи її викладено адекватно, чи відповідає вона віку учнів, на яких розрахований цей підручник, тощо. Якщо книга визнана придатною, вона включається до списку дозволених для викладання книг. Цей список використовується школами для ухвалення рішення про те, який підручник вони хочуть використати, при цьому кожен учитель відповідного предмета входить до складу комітету, відповідального за це рішення. Зазвичай для певного класу та предмета існує лише один схвалений підручник. Це не стосується додаткових завдань з читання німецької, англійської, французької або латинської літератури. Викладачі можуть вільно вибирати їх. У німецьких школах підручники як правило надаються учням безкоштовно. Вони належать школі, їх роздають у класі на початку та забирають назад наприкінці кожного навчального року [23].

У США багатоаспектна система прийняття підручників як засобу навчання у школах є результатом еволюційних за своєю суттю процесів демократизації в системі освіти країни. Як зазначається у чисельних публікаціях, у США централізованого планування, виготовлення і постачання підручників до безпосереднього споживача – школи – не існує [4, 13, 18, 20]. В управлінні системою забезпечення підручниками шкіл виділяються два аспекти – державний, що передбачає регулювання процесів забезпечення на рівні федеральних і штатових органів влади, та громадський, що передбачає участь різноманітних громадських сил. Прямого зв'язку між федеральними органами освіти та чисельними школами немає. Федеральна влада не нав'язує навчальні матеріали і методи їх відбору місцевим органам влади, а фінансує проекти, досліджує створення освітніх програм і виробництво навчальних матеріалів, надає відповідні рекомендації щодо їх прийняття і використання.

Процеси демократизації, що відбуваються у країні, сприяють залученню суспільства до активного діалогу і безпосередньої участі в управлінні системою забезпечення підручниками закладів освіти. В США діє загальнонаціональна Асоціація батьків і вчителів, яка має філії у великих школах. Батьки є активними учасниками шкільних реформ. У деяких школах думка батьківських комітетів відіграє домінуючу роль в організації освітнього процесу, аж до вибору програм і методів навчання.

Процес реалізації демократичних принципів у системі забезпечення підручниками шкільної освіти США має своїм продуктом мережу різних типів видавничих організацій, які спеціалізуються на випуску шкільних книг. Зазвичай видавництва орієнтують свої шкільні навчальні книги на забезпечення потреб штатів, зумовлених особливостями місцевого населення і відповідно різноманітного учнівського контингенту.

На розвиток підручника, з одного боку, впливають установлені вимоги освітніх програм, з іншого – цикли прийняття підручників у державі. Цикл прийняття – це

багаторічний графік, за яким школи, округи або штати здійснюють закупівлю підручників. У США немає єдиної схеми прийняття підручників штатами, діють різні підходи. Один з них акцентує на створенні штатами умов, які забезпечують округам можливості встановлювати власні цикли прийняття. Інший характеризується встановленням циклу прийняття на рівні штату, тобто округи отримують нові підручники на основі встановленого у штаті графіку.

Цикл прийняття може тривати кілька років, наприклад у Техасі 8–10 років, а у деяких предметних галузях бувало 12 і більше років. Здебільше це пов'язано з процесом оновлення стандартів навчальної програми. Штат зрештою схвалює кілька підручників для кожного класу та предмета. Схвалюючи пропозиції, штат заявляє: якщо округ збирається використати гроші штату для оплати підручника, необхідно обирати підручник лише зі списку книг, за які штат готовий заплатити. Процес вибору підручника є досить не простою справою. Адже шкільні округи повинні оцінити пропозиції штату і водночас зважити свої можливості.

Зазвичай це робиться комітетом вчителів та адміністраторів (переважно вчителів). Книги оцінюються за кількома критеріями, такими як точність, читабельність, повнота, відповідність стандартам тестування, тощо. Уважно вивчаються різні навороти, які видавці пропонують разом зі своїми книгами (додаткові матеріали, витратні матеріали для студентів, тощо). Зрештою, комітети рекомендують один підручник для прийняття округом. Рекомендації можуть бути використані або іноді скасовуватися округом, але зрештою для використання вибирається підручник для кожного класу та предметної галузі. Райони, які можуть собі це дозволити, можуть офіційно прийняти один із затверджених державою текстів, а потім доповнити його іншими матеріалами, які оплачуються з місцевих фондів, але це дійсно залежить від того, чи бачать вони потребу і чи мають гроші, щоб зробити це. У більшості шкіл США окремі округи (їх налічується близько 13 000) безпосередньо контролюють свої навчальні програми та навчальні матеріали. Проте певний вплив на них із боку штату відбувається. Вибір навчальних програм у багатьох штатах визначає (разом з тим не нав'язує округу будь-яку певну) набір стандартів, яким мають відповідати учні. Але у деяких штатах місцеві округи знаходяться під сильним контролем з боку уряду штату [23].

У Франції надання початкової освіти (передшкільні та початкові школи), середнього рівня (коледжі молодшої середньої школи та загальноосвітні, технологічні та професійні ліцеї) є безкоштовним у державних школах. Принцип безкоштовної початкової освіти було встановлено законом від 16 червня 1881 року. З 31 травня 1933 року безкоштовна освіта була поширена на середню школу.

На початковому рівні місцеві органи влади лише на рівні міст (муніципалітети) оплачують підручники майже завжди. Держава також надає безкоштовні підручники у коледжах (молодша середня школа). Теоретично в ліцеях (старша середня школа) підручники оплачуються батьками, але на практиці *conseils régionaux* (регіональні органи влади) покривають ці витрати [6, 10, 22].

Установи середньої освіти мають обмежену автономію: директори у середніх і старших школах не можуть на свій розсуд розподіляти бюджет і ресурси; вони підкоряються ієрархічному та низхідному контролю (Bouvier 2012), вони повинні впроваджувати національну та стандартизовану навчальну програму відповідно до фіксованих часових графіків [22].

Розробка навчальної програми – справа держави [7, с. 157]. Створення нової навчальної програми координується *Conseil Supérieur des Programmes* (CSP – Вищою радою з навчальних програм). Ця рада складається із законодавців, членів *Conseil Economique, Social et environnemental* (CESE – Економічної, соціальної та екологічної ради) і членів, які призначаються міністром національної освіти. CSP не створює навчальну програму самостійно, а делегує роль групі експертів, яку вибирає CSP. Також важливо відзначити, що у перегляді та зміні навчальної програми відіграє роль "Inspection General de l'Éducation, du Sport et de la Recherche" (IGESR – Генеральний

інспекторат національної освіти, спорту та досліджень). Міністерство доручає CSP розробити нову навчальну програму, CSP вносить пропозицію, і якщо Conseil Supérieur de l'Éducation (CSE – Вища рада з освіти) схвалює його, міністр обов'язково вносить проект навчальної програми до «Офіційного журналу» (офіційне видання, в якому публікуються всі зміни в законодавстві). Щодо методів навчання, то загально-національних рекомендацій немає. Педагогічна автономія вчителів гарантується Кодексом освіти, правовим кодексом, який об'єднує все законодавство про освіту, якого педагоги, як державні службовці, повинні дотримуватись [22].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Проведений аналіз інформації з наукових джерел засвідчує, що:

– державна освіта у США, Німеччині та Франції, як і в Україні та багатьох інших країнах світу, залишається основною моделлю формальної освіти;

– нарізно від України, для якої характерною є централізована система управління освітою, освітня політика в США і Німеччині носить децентралізований характер. В обох країнах існує федеральна шкільна система, рішення з питань шкільної освіти, в тому числі щодо забезпечення шкіл підручниками, ухвалюються на рівні штатів (у США) і земель (у Німеччині);

– однак у США та Німеччині ступінь децентралізації різна. У США шкільна система особливо децентралізована: сильний вплив здійснює місцеве самоуправління та шкільні ради. Щодо системи забезпечення шкіл підручниками, то процесу відбору, закупівлі та розповсюдження підручників на національному рівні немає. Кожен федеральний суб'єкт відповідає за власний процес забезпечення;

– Франція має традицію сильної держави, відповідно управління французькою освітою є централізованою, ієрархічною та стандартизованою системою, яка наділяє великою владою міністра освіти та міністерство освіти як техноструктуру;

– французька система освіти рухається до нового державного управління, але в той же час залишається вбудованою у централізовану спадщину. На регіональному рівні влада розділена між державою та незалежними місцевими органами влади. Але автономія незалежних місцевих органів влади (муніципалітети, департаменти, регіони) обмежена визначеними повноваженнями, в основному щодо забезпечення обладнанням, будівництва шкіл, політики професійного навчання. Держава спрямовує політику в галузі освіти, забезпечує загальну узгодженість системи освіти, визначає шляхи навчання, стандартизовану навчальну програму, організацію та зміст навчальних планів;

– в українській освіті застосування поняття «децентралізація» стосовно системи забезпечення підручниками в основному має на увазі відбір підручників та участь учителів, педагогічних колективів або керівників шкіл у процесі відбору;

– Закон України "Про освіту" визначив пріоритети освітньої політики країни. Однією з головних задач є інтеграція української системи освіти в європейську і світову освітні системи, розвиток міжнародного співробітництва закладів освіти та органів управління освітою. В цьому контексті вивчення зарубіжного досвіду у сфері управління системою забезпечення підручниками шкільної освіти представляє інтерес для вітчизняних освітян;

– нормативно-правові документи в галузі освіти України акцентують на необхідності наближення якісного рівня системи освіти до кращих світових взірців, що повною мірою стосується і системи забезпечення. Але на практиці це завдання повно не вирішується, зокрема через складну ситуацію в умовах військових дій на території країни, відповідно нестачу фінансових і матеріально-технічних ресурсів. Отже, важливими завданнями освітньої політики в Україні є розроблення заходів шкільної освіти, її системи забезпечення підручниками та іншими навчальними матеріалами, насамперед спрямованими на створення умов для виконання функцій у надзвичайній ситуації, нових форматів роботи з учнями та їх батьками; розроблення і запровадження нових для неї механізмів фінансування освіти, її матеріально-технічного забезпечення; посилення уваги до соціальних потреб учнів та їхніх сімей;

– надзвичайні виклики, з якими зустрівся українське суспільство, спонукають вітчизняних освітян до ґрунтовного переосмислення стратегії розвитку шкільної освіти, що передбачає виконання пріоритетних завдань: уведення до змісту управління цією системою компонентів, що відображають українську специфіку в економіці, суспільно-політичному й культурному середовищі в реаліях сучасної дійсності; відпрацювання нових підходів до управління освітою, в тому числі і системою забезпечення підручниками шкіл; гуманізація взаємовідносин між суб'єктами процесів забезпечення, приділення уваги етиці взаємовідносин в освіті і книговидавничому бізнесі, соціальній відповідальності, проблемам навколишнього середовища;

– вивчення і творче застосування ідей зарубіжних учених і педагогів-практиків дають змогу освітянам різних країн знаходити спільну мову, зберігати і транслявати узагальнений досвід роботи у практику професійної діяльності, використовуючи в поєднанні з національними традиціями і стандартами.

Література

1. Порівняльний аналіз моделей державногромадського управління середньою освітою в США та Україні. Аналітична записка (2021). Available from: <https://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/Porivnyalniy-analiz-modeley-derzhavno-gromadskogo-upravlinnya-serednoyu-osvitoyu-v-SSHA-ta-Ukrayini.pdf> [appeal from 25.11. 2024].
2. Україна – США: онлайн-зустріч керівників профспілок освіти (22 березня 2022). Available from: <https://pon.org.ua/novyny/9333-ukraina-ssha-onlain-zustrich-kerivnykiv-profspilok-osvity.html> [appeal from 25.11. 2024].
3. Administration and governance at local and/or institutional level (*Last update: 27 November 2023*) An official website of the European Union Available from: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/administration-and-governance-local-and-or-institutional-level> [appeal from 25.11. 2024].
4. Alsubaie, M.A. (2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum Development. *Journal of Education and Practice (Online) Vol. 7, No. 9, 106–107*. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1095725.pdf> [appeal from 25.11. 2024].
5. Country information for France – Legislation and policy (28 квіт. 2020 р.). European Agency for Special Needs and Inclusive Education website. Available from: <https://www.european-agency.org/country-information/france/legislation-and-policy> [appeal from Feb 11 2025].
6. Directorate for Education and Skill. Available from: <https://www.oecd.org/en/about/directorates/directorate-for-education-and-skills.html> [appeal from 30.09. 2024].
7. Educational Authorities and the Schools: Organisation and Impact in 20 States [1st ed.] 9783030387587, 9783030387594 *English Pages XXVII, 420 [433] Year 2020 Report DMCA / Copyright* Available from: <https://dokumen.pub/educational-authorities-and-the-schools-organisation-and-impact-in-20-states-1st-ed-9783030387587-9783030387594.html> [appeal from Feb 16 2025].
8. Education policy outlook in France in OECD Education policy perspectives №15 © OECD 2020. Available from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/12/education-policy-outlook-in-france_e3d624f2/debad1c1-en.pdf [appeal from 25.11. 2024].
9. Fédération Syndicale Unitaire (FSU) – WCADP (2025) Available from: <https://worldcoalition.org/membre/federation-syndicale-unitaire-fsu/> [appeal from 25.11. 2024].
10. Fundamental principles and national policies. (*Last update: 27 November 2023*) Available from: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/fundamental-principles-and-national-policies> [appeal from 25.11. 2024].
11. Henderson, Michael; Lergetporer, Philipp; Peterson, Paul; Werner, Katharina; West, Martin; Woessmann, Ludger (2021/04/27). Is Seeing Believing? How Americans and Germans Think about Their Schools. DOI:10.7551/mitpress/13712.003.0006 In book: Public Opinion and the Political Economy of Education Policy around the World (pp.55-96). Available

from: https://www.researchgate.net/publication/380149254_Is_Seeing_Believing_How_Americans_and_Germans_Think_about_Their_Schools [appeal from 31.08.2024].

12. How education in schools in France works. School Education in France Available from: <https://koronapay.com/transfers/europe/en/blog/school-education-in-france-1/> [appeal from Feb 16 2025].

13. Levin, Douglas (2009). Rethinking the State Role in Instructional Materials Adoption: Opportunities for Innovation and Cost Savings. *Nasbe national association of state boards of education. Policy update*. 2009. Vol. 17, 11. Available from: https://www.setda.org/wpcontent/uploads/2014/09/Instructional_Materials-3.pdf [appeal from 25.11. 2024].

14. Müller, Lars. British and German Textbook Publishers: A Guide to Archive Collections. Eckert. Dossiers12 (2017). urn:nbn:de:0220-2017-0162 (PDF) *British and German Textbook Publishers. A Guide to Archive Collections*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/316787210_British_and_German_Textbook_Publishers_A_Guide_to_Archive_Collections#fullTextFileContent [appeal from 08.10. 2024].

15. Normand Romuald (May 2020). France: The French State and Its Typical "Agencies" in Education. Policy Transfer and Ownership in the Implementation of Reforms In book: *Educational Authorities and the Schools*. Available from: https://www.researchgate.net/publication/341737172_France_The_French_State_and_Its_Typical_Agencies_in_Education_Policy_Transfer_and_Ownership_in_the_Implementation_of_Reforms#fullTextFileContent [appeal from Feb 04 2025].

16. Nosenzo Sara (26.02.2020). Education in France: how does the French school system works (8 лют. 2024 р.). Available from: <https://take-the-leap.wep.org/en/education-system-france/> [appeal from March 3 2025].

17. Orr Dominic, Neumann Jan, Muuß-Merholz Jöran (July 2018). Open Educational Resources in Germany State of development and some initial lessons learned. *EmRede: Revista de Educação a Distância [recurso eletrônico] Associação Universidades em Rede –UniRede*. – Vol. 5, n. 2(abr./jul. 2018). –Porto Alegre, RS: UniRede, 2018- (pp. 259-270). Available from: https://www.researchgate.net/publication/326606385_Open_Educational_Resources_in_Germany_State_of_development_and_some_initial_lessons_learned#fullTextFileContent [appeal from 06.10. 2024]

18. Pawlak, Kim (2016). Changing educational publishing industry fraught with 'disruptors' / 2016 TAA Conference. Available from: <https://blog.taaonline.net/2016/08/changing-e-...> [appeal from 25.11. 2024].

19. Roldán Vera, Eugenia and Christian Ivan Cortes Velasco. Report on Production, Distribution and Textbook Provision Policies in Four Latin American Countries. Eckert. Dossiers 17 (2018). urn:nbn:de:0220-2018-0013. Available from: https://www.researchgate.net/publication/348348909_Report_on_Production_Distribution_and_Textbook_Provision_Policies_in_Four_Latin_American_Countries_Form_for_referencing_Content [appeal from 12.09. 2024].

20. Scudella, Vincent (2013). State Textbook Adoption. Education Commission of the States. September 2013.13 p. Available from: <https://www.ecs.org/clearinghouse/01/09/23/10923.pdf> [appeal from 25.11. 2024].

21. School Resources and Educational Outcomes in Developing Countries: A Review of the Literature from 1990 to 2010 Paul W. Glewwe, Eric A. Hanushek, Sarah D. Humpage, and Renato Ravina NBER Working Paper No. 17554 October 2011 JEL No. H4,I25,J24,O15 Available from: [appeal from 12.09. 2024].

22. Teaching and learning in general lower secondary education (29 бер. 2024 р.) Available from: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/teaching-and-learning-general-lower-secondary-education> [appeal from 25.11. 2024].

23. Who gets to decide which school books are used in German schools? The federal government, the state governments, the local districts, or is it up to each individual school to decide? (2021). Available from: <https://www.quora.com> [appeal from 04.11. 2024].

24. Xiong, Z. (2024). Global Comparison of Education Systems. In: Niancai, L., Zhuolin, F., Qi, W. (eds) *Education in China and the World*. Springer, Singapore. Available from: https://doi.org/10.1007/978-981-99-5861-0_8 [appeal from 04.11. 2024].

25. Ylimaki Rose M, Wilmers Annika (2021). Historical perspectives and contemporary challenges to education (*Bildung*) and citizenry in the modern nation state: Comparative perspectives on Germany and the USA. Published In European Educational Research Journal Volume 20, Issue 3 Pages: 257 – 277. Available from: <https://orcid.org/0000-0002-1543-5571> View all authors and affiliations <https://doi.org/10.1177/-14749041211004659> [appeal from 31.10. 2024].

References

1. Porivnyal'nyy analiz modeley derzhavnohromads'koho upravlinnya seredn'oyu osvityou v SSHA ta Ukraini. Analitychna zapyska (2021). URL: <https://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/01/Porivnyalniy-analiz-modeley-derzhavno-gromadskogo-upravlinnya-serednoy-osvityou-v-SSHA-ta-Ukrayini.pdf> [zvernennya vid 25.11. 2024].
2. Ukrayina – SSHA: onlayn-zustrich kerivnykiv profspilok osvity (22 bereznya 2022). URL: <https://pon.org.ua/novyny/9333-ukraina-ssha-onlain-zustrich-kerivnykiv-profspilok-osvity.html> [zvernennya vid 25.11. 2024].
3. Administration and governance at local and/or institutional level (*Last update: 27 November 2023*) An official website of the European Union. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/administration-and-governance-local-and-or-institutional-level> [appeal from 25.11. 2024].
4. Alsubaie, M.A. (2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum Development. *Journal of Education and Practice (Online)* Vol. 7, No. 9, 106–107. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1095725.pdf> [appeal from 25.11. 2024].
5. Country information for France – Legislation and policy (28 квіт. 2020 р.). European Agency for Special Needs and Inclusive Education website. URL: <https://www.european-agency.org/country-information/france/legislation-and-policy> [appeal from Feb 11 2025].
6. Directorate for Education and Skill. URL: <https://www.oecd.org/en/about/directorates/directorate-for-education-and-skills.html> [appeal from 30.09. 2024].
7. Educational Authorities and the Schools: Organisation and Impact in 20 States [1st ed.] 9783030387587, 9783030387594 *English Pages XXVII, 420 [433] Year 2020 Report DMCA / Copyright* URL: <https://dokumen.pub/educational-authorities-and-the-schools-organisation-and-impact-in-20-states-1st-ed-9783030387587-9783030387594.html> [appeal from Feb 16 2025].
8. Education policy outlook in France in OECD Education policy perspectives №15 © OECD 2020. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/12/education-policy-outlook-in-france_e3d624f2/debad1c1-en.pdf [appeal from 25.11. 2024].
9. Fédération Syndicale Unitaire (FSU) – WCADP (2025). URL: <https://worldcoalition.org/membre/federation-syndicale-unitaire-fsu/> [appeal from 25.11. 2024].
10. Fundamental principles and national policies. (*Last update: 27 November 2023*). URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/fundamental-principles-and-national-policies> [appeal from 25.11. 2024].
11. Henderson, Michael; Lergetporer, Philipp; Peterson, Paul; Werner, Katharina; West, Martin; Woessmann, Ludger (2021/04/27). Is Seeing Believing? How Americans and Germans Think about Their Schools. DOI:10.7551/mitpress/13712.003.0006 In book: Public Opinion and the Political Economy of Education Policy around the World (pp.55-96). Available from: https://www.researchgate.net/publication/380149254_Is_Seeing_Believing_How_Americans_and_Germans_Think_about_Their_Schools [appeal from 31.08.2024].
12. How education in schools in France works. School Education in France. URL: <https://koronapay.com/transfers/europe/en/blog/school-education-in-france-1/> [appeal from Feb 16 2025].
13. Levin, Douglas (2009). Rethinking the State Role in Instructional Materials Adoption: Opportunities for Innovation and Cost Savings. *Nasbe national association of state boards of education. Policy update*. 2009. Vol. 17, 11. URL: https://www.setda.org/wpcontent/uploads/-2014/09/Instructional_Materials-3.pdf [appeal from 25.11. 2024].
14. Müller, Lars. British and German Textbook Publishers: A Guide to Archive Collections. Eckert. Dossiers12 (2017). urn:nbn:de:0220-2017-0162 (PDF) *British and German Textbook*

Publishers. A Guide to Archive Collections. URL: https://www.researchgate.net/publication/316787210_British_and_German_Textbook_Publishers_A_Guide_to_Archive_Collections#fullTextFileContent [appeal from 08.10. 2024].

15. Normand Romuald (May 2020). France: The French State and Its Typical “Agencies” in Education. Policy Transfer and Ownership in the Implementation of Reforms In book: Educational Authorities and the Schools. URL: https://www.researchgate.net/publication/341737172_France_The_French_State_and_Its_Typical_Agencies_in_Education_Policy_Transfer_and_Ownership_in_the_Implementation_of_Reforms#fullTextFileContent [appeal from Feb 04 2025].

16. Nosenzo Sara (26.02.2020). Education in France: how does the French school system works (8 лют. 2024 р.). URL: <https://take-the-leap.wep.org/en/education-system-france/> [appeal from March 3 2025].

17. Orr Dominic, Neumann Jan, Muuß-Merholz Jöran (July 2018). Open Educational Resources in Germany State of development and some initial lessons learned. EmRede: Revista de Educação a Distância [recurso eletrônico] Associação Universidades em Rede –UniRede. – Vol. 5, n. 2(abr./jul. 2018). – Porto Alegre, RS: UniRede, 2018- (pp. 259-270). URL: https://www.researchgate.net/publication/326606385_Open_Educational_Resources_in_Germany_State_of_development_and_some_initial_lessons_learned#fullTextFileContent [appeal from 06.10. 2024]

18. Pawlak, Kim (2016). Changing educational publishing industry fraught with ‘disruptors’ / 2016 TAA Conference. Available from: <https://blog.taaonline.net/2016/08/changing-e...> [appeal from 25.11. 2024].

19. Roldán Vera, Eugenia and Christian Ivan Cortes Velasco. Report on Production, Distribution and Textbook Provision Policies in Four Latin American Countries. Eckert. Dossiers 17 (2018). urn:nbn:de:0220-2018-0013. URL: https://www.researchgate.net/publication/348348909_Report_on_Production_Distribution_and_Textbook_Provision_Policies_in_Four_Latin_American_Countries_Form_for_referencing_Content [appeal from 12.09. 2024].

20. Scudella, Vincent (2013). State Textbook Adoption. Education Commission of the States. September 2013.13 p. URL: <https://www.ecs.org/clearinghouse/01/09/23/10923.pdf> [appeal from 25.11. 2024].

21. School Resources and Educational Outcomes in Developing Countries: A Review of the Literature from 1990 to 2010 Paul W. Glewwe, Eric A. Hanushek, Sarah D. Humpage, and Renato Ravina NBER Working Paper No. 17554 October 2011 JEL No. H4,I25,J24,O15 URL: [appeal from 12.09. 2024].

22. Teaching and learning in general lower secondary education (29 бер. 2024 р.). URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/france/teaching-and-learning-general-lower-secondary-education> [appeal from 25.11. 2024].

23. Who gets to decide which school books are used in German schools? The federal government, the state governments, the local districts, or is it up to each individual school to decide? (2021). URL: <https://www.quora.com> [appeal from 04.11. 2024].

24. Xiong, Z. (2024). Global Comparison of Education Systems. In: Niancai, L., Zhuolin, F., Qi, W. (eds) Education in China and the World. Springer, Singapore. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-99-5861-0_8 [appeal from 04.11. 2024].

25. Ylimaki Rose M, Wilmers Annika (2021). Historical perspectives and contemporary challenges to education (*Bildung*) and citizenry in the modern nation state: Comparative perspectives on Germany and the USA. Published In European Educational Research Journal Volume 20, Issue 3 Pages: 257 – 277. URL: <https://orcid.org/0000-0002-1543-5571>. View all authors and affiliations. URL: <https://doi.org/10.1177/14749041211004659> [appeal from 31.10. 2024].

Elbrekht O.

Doctor of Pedagogical Sciences, professor,
Chief Research Worker of State Scientific Institution
«Institute for Modernization of Educational Content»,
the Member of the Public Organization «International educators
and scholars foundation, IESF»
om_elbrekht@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0470-2408

**NATIONAL POLICY AND PRACTICE OF PROVISION OF TEXTBOOKS
FOR GENERAL SECONDARY EDUCATION
(COMPARATIVE ANALYSIS)**

Solving the problems of managing the system of provision of textbooks for school education is one of the main tasks in the processes of reforming general secondary education in Ukraine. The system of provision of textbooks (hereinafter referred to as the SSP) is defined by us as a system of preparation in accordance with state standards, publication, distribution and delivery of textbooks and other educational materials to the direct consumer of educational services.

The Law of Ukraine "On Education" has determined the priorities of the country's educational policy. One of the main tasks is the integration of the Ukrainian education system into European and world educational systems, the development of international cooperation between educational institutions and education management bodies. In this context, the study of foreign experience in the field of management of the SSP for school education is of interest to domestic educators.

In this context, the author set the goal of conducting a comparative analysis of the management of general secondary education and its system of providing textbooks in the USA, Germany and France to take into account the experience of educators of these countries in Ukraine.

During the study, scientific sources were analyzed, it was found that the management of the system of providing textbooks is a multifaceted research problem, since there are various practices that differ depending on the country. Differences can exist even between countries with a similar standard of living. The features of national educational policy under decentralized management (USA, Germany) and under centralized management (France) are characterized. The mechanisms of state management of the system of providing textbooks at different levels are traced, the system of interaction between federal, regional and local government bodies in the studied countries are clarified. Differences between countries in attracting funding sources, applying provision mechanisms, defining the role of the state, local authorities, educational institutions, the public and parents of students in these processes are shown.

Key words: textbook, provision system, management, decentralization, levels of management.